

प्रशिक्षण केंद्राचे/ कोचिंग सेंटरचे
नियमनासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे

जानेवारी 2024

उच्च शिक्षण विभाग, शिक्षण मंत्रालय

भारत सरकार

पार्श्वभूमी

1. विद्यार्थ्यांच्या वाढत्या आत्महत्या, आगीच्या घटना, सुविधांचा अभाव तसेच शिकवण्याच्या पद्धतींच्या संदर्भात खासगी प्रशिक्षण केंद्रांशी/ खाजगी कोचिंग सेंटरशी संबंधित समस्या वेळोवेळी सरकारचे लक्ष वेधून घेत आहेत.
2. कोणतेही निर्धारित धोरण किंवा नियमन नसल्यामुळे देशातील अनियंत्रित खाजगी प्रशिक्षण केंद्रांची संख्या वाढतच आहे. विद्यार्थ्यांकडून जास्त शुल्क आकारली जाणारी अशी केंद्रे, विद्यार्थ्यांवर अनावश्यक ताणतणावामुळे विद्यार्थी आत्महत्या करतात, आग आणि इतर अपघातांमुळे मौल्यवान जीव गमावतात आणि या केंद्रांद्वारे अवलंबल्या जाणाऱ्या इतर अनेक गैरप्रकारांची उदाहरणे प्रसारमाध्यमांमध्ये मोठ्या प्रमाणात नोंदवली जातात.
3. संसदेत वादविवाद, चर्चा आणि प्रश्नांच्या माध्यमातूनही हे मुद्दे अनेक वेळा उपस्थित केले गेले आहेत.
4. + 2 स्तरावरील शिक्षणाचे नियमन करणे ही राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकारांची जबाबदारी आहे हे लक्षात घेता, या संस्थांचे राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकारद्वारे सर्वोत्तम नियमन केले जाते.
5. स्टुडंट फेडरेशन ऑफ इंडिया विरुद्ध यू. ओ. आय. आणि इतरांच्या प्रकरणात 2013 च्या डब्ल्यू. पी. क्रमांक 456 मधील जनहित याचिका माननीय सर्वोच्च न्यायालयात दाखल करण्यात आली होती, ज्यामध्ये शिक्षण मंत्रालय प्रतिवादीपैकी एक होते. याचिकेत उपस्थित केलेला मुद्दा जरी महत्त्वाचा असला तरी मुळात एक धोरणात्मक बाब आहे या निर्देशासह 03.02.2017 तारखेच्या आदेशाद्वारे जनहित याचिकेचा निपटारा करण्यात आला. याचिकाकर्त्यांना संबंधित अधिकाऱ्यांसमोर हा मुद्दा उपस्थित करण्याची मुभा असेल, जे कायदानुसार त्यावर विचार करू शकतील.
6. संसदेत आणि अशोक मिश्रा समितीच्या अहवालात विस्तृत चर्चेचा विषय असलेल्या खासगी प्रशिक्षणाच्या नियमनाच्या/ खाजगी कोचिंगच्या नियमनाच्या मुद्द्याच्या संदर्भात, पत्र क्र. 32-6/2017- टी. एस. आय. दिनांक 04.04.2017 उच्च शिक्षण विभागाने राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांना नियमनासाठी आणि विचलीत संस्थांसाठी कठोर दंड प्रणालीसाठी कारवाई करण्याची विनंती केली होती. या पत्रात राज्य/केंद्रशासित प्रदेशांना विद्यार्थिनीच्या आत्महत्येचे निराकरण करण्यासाठी न्यायमूर्ती रूपनवाल चौकशी आयोगाने सुचवलेल्या 12 उपाययोजनांचा विचार करण्याची विनंती करण्यात आली होती.
7. पत्र क्र. 32-6/2017-टी. एस. आय. दिनांक 14.08.2019, प्रशिक्षण केंद्रांच्या नियमनाच्या/ कोचिंग सेंटरच्या नियमनाच्या संदर्भात, राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांना योग्य कायदेशीर चौकटीद्वारे त्यांच्या अधिकारक्षेत्रातील प्रशिक्षण केंद्रांच्या नियमनासाठी आवश्यक ती कारवाई करण्याची विनंती करण्यात आली होती, कारण यापैकी अनेक प्रशिक्षण केंद्रे शालेय स्तरावर कार्यरत आहेत आणि त्यामुळे ती राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकारच्या थेट कक्षेत आहेत.

8. पुन्हा, पत्र क्र. 04.04.2017 आणि 14.08.2019 दिनांकित पत्रांचा संदर्भ देत, 32-18/2020-टी. एस. आय. दिनांक 24.12.2020, राज्य/केंद्रशासित प्रदेशांना विद्यार्थ्यांची सुरक्षा सुनिश्चित करण्यासाठी आणि अनावश्यक शोषण टाळण्यासाठी योग्य कायदेशीर चौकटीद्वारे या प्रशिक्षण केंद्रांचे / कोचिंग सेंटर्सचे नियमन करण्याची विनंती करण्यात आली होती.
9. हितधारकांशी सविस्तर सल्लामसलत केल्यानंतर राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 (एन. ई. पी. 2020) 29.07.2020 वर जाहीर करण्यात आले आहे. एन. ई. पी. 2020 च्या मूलभूत तत्वांपैकी एक म्हणजे 'आजच्या 'प्रशिक्षण संस्कृती'ला / 'कोचिंग कल्चर'ला प्रोत्साहन देणाऱ्या सारांशात्मक मूल्यांकनाऐवजी शिक्षणासाठी नियमित रचनात्मक मूल्यांकनावर लक्ष केंद्रित करणे.
10. एन. ई. पी. 2020 ने आपल्या परिच्छेद 4.36 मध्ये माध्यमिक शालेय परीक्षांचे सध्याचे स्वरूप, ज्यामध्ये बोर्डाच्या परीक्षा आणि प्रवेश परीक्षांचा समावेश आहे, परिणामी आजची प्रशिक्षण संस्कृती आणि त्याचा होणारा हानिकारक परिणाम ओळखला आहे.
11. एन. ई. पी. 2020 च्या परिच्छेद 4.37 मध्ये प्रशिक्षण वर्ग/ कोचिंग क्लास घेण्याची गरज दूर करण्यासाठी विद्यमान मंडळ प्रणाली आणि प्रवेश परीक्षांमध्ये सुधारणा सुचवण्यात आली आहे.
12. परिच्छेद 4.38 इतर गोष्टींबरोबरच अधिक लवचिकता, विद्यार्थ्यांची निवड आणि दोन प्रयत्नांपैकी सर्वोत्तम असे मूल्यमापन सुचवते, जे प्रामुख्याने मुख्य क्षमतांची चाचणी घेतात आणि बोर्डाच्या परीक्षांचे आणखी व्यवहार्य मॉडेल विकसित करतात ज्यामुळे दबाव आणि प्रशिक्षण संस्कृती/ कोचिंग कल्चर कमी होते.
13. एन. ई. पी. 2020 च्या परिच्छेद 4.42 मध्ये असे म्हटले आहे की 'विद्यापीठ प्रवेश परीक्षांची तत्त्वे समान असतील. राष्ट्रीय चाचणी संस्था/ नॅशनल टेस्टिंग एजन्सी (एन. टी. ए.) वर्षातून किमान दोनदा उच्च दर्जाची सामान्य अभिरुची चाचणी, तसेच विज्ञान, मानविकी, भाषा, कला आणि व्यावसायिक विषयांमधील विशेष सामान्य विषय परीक्षा देण्यासाठी काम करेल. या परीक्षा संकल्पनात्मक समज आणि ज्ञान लागू करण्याच्या क्षमतेची चाचणी घेतील आणि या परीक्षांसाठी प्रशिक्षण घेण्याची गरज दूर करण्याचे उद्दिष्ट ठेवतील. विद्यार्थी परीक्षा देण्यासाठी विषय निवडू शकतील आणि प्रत्येक विद्यापीठ प्रत्येक विद्यार्थ्यांचा वैयक्तिक विषय यादी पाहू शकेल आणि वैयक्तिक रुची आणि प्रतिभेच्या आधारे विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासक्रमांमध्ये प्रवेश देऊ शकेल'.
14. नुकत्याच जारी करण्यात आलेल्या राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखड्यात प्रशिक्षण संस्कृती/कोचिंग कल्चर नष्ट करण्याच्या धोरणाशी संबंधित मुद्यावरही तपशीलवार चर्चा करण्यात आली आहे.
15. कॉमन युनिव्हर्सिटी एन्ट्रन्स टेस्ट (सी. यू. ई. टी.), 13 प्रादेशिक भाषांमध्ये प्रवेश परीक्षा आयोजित करणे, उच्च शिक्षण संस्थांमधील (एच. ई. आय.) जागांची संख्या लक्षणीयरीत्या वाढवणे आणि अधिकाधिक उच्च दर्जाच्या उच्च शिक्षण संस्थांची स्थापना यासारख्या समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी सरकारने एन. ई. पी., 2020 च्या अनुषंगाने पुढाकार घेतला आहे. राष्ट्रीय

अभ्यासक्रम आराखडा (एन. सी. एफ.) शाळांमधील अभ्यासक्रमाच्या बाबी आणि सध्याच्या अवांछित परिस्थितीत योगदान देणाऱ्या बोर्ड परीक्षांशी संबंधित बाबी हाताळण्यासाठी स्पष्ट पावले उचलत आहे.

16. विद्यार्थ्यांना एन. ई. ई. टी. (यू. जी.) आणि जे. ई. ई. (मुख्य) प्रवेश परीक्षांसाठी चांगला सराव करण्यास मदत करण्यासाठी, राष्ट्रीय चाचणी संस्थेने/ नॅशनल टेस्टिंग एजन्सी (एन. टी. ए.) उमेदवारांना उच्च दर्जाच्या मॉक टेस्ट ऑनलाईन विनामूल्य उपलब्ध करून देण्यासाठी 'राष्ट्रीय चाचणी अभ्यास' हे मोबाईल एप सुरू केले आहे.
17. दिशाभूल करणाऱ्या जाहिराती प्रकाशित करणाऱ्या प्रशिक्षण केंद्रे (कोचिंग सेंटर्सचे) /खाजगी उच्च शिक्षण संस्थांविरुद्ध ग्राहक संरक्षण कायदा, 1986 च्या तरतुदीनुसार आवश्यक कारवाई करण्यासाठी ग्राहक व्यवहार विभागाकडेही हे प्रकरण उचलण्यात आले आहे.
18. शिक्षण समवर्ती यादीत आहे, राज्य आणि केंद्रशासित प्रदेश सरकारनेही या विषयावर सक्रिय कारवाई करणे आवश्यक आहे.
19. बिहार प्रशिक्षण संस्था (नियंत्रण आणि नियमन) कायदा, 2010, [बिहार कायदा 17,2010], गोवा प्रशिक्षण वर्ग/ गोवा कोचिंग वर्ग (नियमन) कायदा, 2001 (2001 चा गोवा कायदा 27), उत्तर प्रदेश प्रशिक्षण/कोचिंग नियमन कायदा, 2002, [यू. पी. कायदा क्र. 2002 चा 5], कर्नाटक प्रशिक्षण/ ट्यूटोरियल संस्था (नोंदणी आणि नियमन) नियम, 2001, [कर्नाटक शिक्षण कायदा, 1983 (1995 चा कर्नाटक कायदा 1) च्या कलम 145 च्या उपकलम (1) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून तयार केलेले], मणिपूर प्रशिक्षण/ कोचिंग संस्था (नियंत्रण आणि नियमन) कायदा, 2017 यासारख्या अनेक राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांनी त्यांच्या अधिकारक्षेत्रातील खाजगी प्रशिक्षण आणि शिक्षण वर्गांचे नियमन करण्यासाठी योग्य कायदेशीर चौकटीद्वारे पुढाकार घेतला आहे. राजस्थान प्रशिक्षण/ कोचिंग संस्था (नियंत्रण आणि नियमन) विधेयक, 2023 देखील सार्वजनिक क्षेत्रात आहे आणि प्रशिक्षण संस्थांमध्ये/ कोचिंगमध्ये नोंदणी केलेल्या विद्यार्थ्यांचे मानसिक आरोग्य सुधारण्यासाठी आणि ताणतणाव कमी करण्यासाठी अलीकडेच राजस्थान सरकारने 27.09.2023 मध्ये मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली आहेत.
20. खाजगी प्रशिक्षणाशी/ कोचिंगशी संबंधित समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण पावले उचलली गेली असताना, अनियंत्रित खाजगी प्रशिक्षण केंद्रांच्या/ कोचिंग सेंटर्सच्या संख्येमुळे एक आदर्श मार्गदर्शक तत्त्वे/धोरण तयार करण्याची आवश्यकता आहे जी राज्ये/केंद्रशासित प्रदेश योग्य कायदेशीर चौकटीद्वारे अंमलबजावणीसाठी स्वीकारू शकतात.
21. खाजगी प्रशिक्षण केंद्राशी/ कोचिंग सेंटर्सशी संबंधित समस्यांचे निराकरण करण्याचा आणि राज्ये/केंद्रशासित प्रदेशांनी योग्य कायदेशीर चौकटीद्वारे स्वीकारण्यासाठी आदर्श मार्गदर्शक तत्त्वे/धोरण तयार करण्याचा केंद्र सरकारचा प्रस्ताव आहे.

1. शीर्षक

प्रशिक्षण केंद्राची/कोचिंग सेंटरची नोंदणी आणि नियमन करण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे 2024

2. मार्गदर्शक तत्त्वांचे उद्दिष्ट

कोणत्याही अभ्यासक्रमात, स्पर्धात्मक परीक्षांमध्ये किंवा शैक्षणिक सहाय्यात विद्यार्थ्यांना अधिक चांगले मार्गदर्शन आणि सहाय्य करण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या नियमनासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे प्रदान करणे.

3. मार्गदर्शक तत्त्वांची गरज

- (i) प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरची नोंदणी आणि नियमन करण्यासाठी आराखडा तयार करणे.
- (ii) प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर चालवण्यासाठी किमान मानक आवश्यकता सुचवणे.
- (iii) प्रशिक्षण केंद्रांमध्ये/ कोचिंग सेंटरमध्ये नोंदणी केलेल्या विद्यार्थ्यांच्या हिताचे रक्षण करणे.
- (iv) विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी सहशैक्षणिक उपक्रमांवर लक्ष केंद्रित करण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्रांना/ कोचिंग सेंटरंना सल्ला देणे.
- (v) विद्यार्थ्यांच्या मानसिक कल्याणासाठी व्यावसायिक मार्गदर्शन आणि मानसशास्त्रीय समुपदेशन प्रदान करणे.

4. व्याख्या

- (i) 'अपील प्राधिकरण' म्हणजे योग्य सरकारने अधिसूचित केलेला अधिकारी.
- (ii) 'प्रशिक्षण/कोचिंग' म्हणजे 50 पेक्षा जास्त विद्यार्थ्यांना शिकवण्याच्या कोणत्याही शाखेतील शिक्षण, सूचना किंवा मार्गदर्शन, परंतु त्यात समुपदेशन, खेळ, नृत्य, नाटक आणि इतर सर्जनशील उपक्रमांचा समावेश नाही.
- (iii) 'प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर' मध्ये 50 पेक्षा जास्त विद्यार्थ्यांसाठी शाळा, महाविद्यालय आणि विद्यापीठ स्तरावरील विद्यार्थ्यांना कोणत्याही अभ्यास कार्यक्रमासाठी किंवा स्पर्धात्मक

परीक्षांसाठी किंवा शैक्षणिक सहाय्यासाठी प्रशिक्षण/ कोचिंग देण्यासाठी कोणत्याही व्यक्तीने स्थापन केलेले, चालवलेले किंवा प्रशासित केलेले केंद्र समाविष्ट आहे.

- (iv) 'सक्षम प्राधिकरण' म्हणजे योग्य सरकारने अधिसूचित केलेला अधिकारी.
- (v) 'सरकार' म्हणजे केंद्र सरकार, योग्य अधिकारक्षेत्र असलेले राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकार;
- (vi) 'संस्था' म्हणजे शाळा किंवा बोर्डाद्वारे मान्यताप्राप्त किंवा नियंत्रित किंवा संलग्न असलेली किंवा राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकार, संलग्न महाविद्यालय आणि संबंधित महाविद्यालय, केंद्र सरकार किंवा राज्य/केंद्रशासित प्रदेश सरकारच्या कायद्याखाली स्थापन केलेले महाविद्यालय, विद्यापीठ किंवा शैक्षणिक संस्थेद्वारे नियंत्रित किंवा मान्यताप्राप्त असलेली इतर कोणतीही शैक्षणिक संस्था.
- (vii) 'व्यक्ती' म्हणजे एखादी व्यक्ती आणि त्यात व्यक्तींचा समूह किंवा निगमित संस्था किंवा विश्वस्त संस्था, फर्म किंवा संस्था, किंवा समाज यांचा समावेश होतो.
- (viii) 'मालक' म्हणजे नोंदणी करू इच्छिणाऱ्या किंवा नोंदणीकृत असलेल्या प्रशिक्षण केंद्राचा/ कोचिंग सेंटरचा मालक आणि त्यात संयुक्त मालकाचा समावेश आहे;
- (ix) 'शिक्षक/ ट्यूटर' म्हणजे कोणत्याही प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करणारी किंवा प्रशिक्षण देणारी व्यक्ती आणि त्यात विशेष शिक्षण देणाऱ्या शिक्षकांचा समावेश आहे.
- (x) 'विद्यापीठ' म्हणजे केंद्रीय कायदा, प्रांतीय कायदा किंवा राज्य कायदा याद्वारे किंवा त्याखाली स्थापन केलेले किंवा समाविष्ट केलेले विद्यापीठ आणि त्यात संबंधित विद्यापीठाशी सल्लामसलत करून यू. जी. सी. ने यू. जी. सी. कायदांतर्गत या संदर्भात केलेल्या नियमानुसार मान्यता दिलेल्या कोणत्याही संस्थेचा समावेश आहे.

5. प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरची नोंदणी

- (i) या मार्गदर्शक तत्वांच्या तरतुदीनुसार अशा प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरच्या पूर्वनोंदणी करूनच एखादी व्यक्ती प्रशिक्षण देईल किंवा प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर स्थापन करेल, चालवेल, व्यवस्थापित करेल किंवा देखरेख करेल.
- (ii) मार्गदर्शक तत्वांच्या अंमलबजावणीच्या तारखेपासून अस्तित्वात असलेले प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटरसाठी, मार्गदर्शक तत्वांच्या अंमलबजावणीच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या कालावधीत नोंदणीसाठी अर्ज करेल.

- (iii) प्रशिक्षण केंद्राच्या/कोचिंग सेंटरच्या नोंदणीसाठी ज्याच्या स्थानिक अधिकारक्षेत्रात असे प्रशिक्षण केंद्र/कोचिंग सेंटर वसलेले आहे अशा सक्षम प्राधिकरणाकडे, योग्य सरकारने निर्दिष्ट केलेल्या शुल्क आणि कागदपत्रांसह, अशा स्वरूपात अर्ज केला जाईल.
- (iv) प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या अनेक शाखा असल्यास, अशा प्रत्येक शाखेला स्वतंत्र प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर मानले जाईल आणि प्रत्येक शाखेच्या नोंदणीसाठी स्वतंत्र अर्ज सादर करणे आवश्यक असेल.
- (v) सक्षम अधिकारी, प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या नोंदणीसाठी अर्ज प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून तीन महिन्यांच्या आत, एकतर विहित नमुन्यात नोंदणी प्रमाणपत्र देईल किंवा अशा नकारासाठी लेखी कारणे नोंदवल्यानंतर अशी नोंदणी मंजूर करण्यास नकार देण्याचा त्याचा आदेश अर्जदाराला कळवेल.
परंतु, संबंधित व्यक्तीला सुनावणीची वाजवी संधी दिल्याशिवाय नोंदणी नाकारणारा कोणताही आदेश पारित केला जाणार नाही.
- (vi) नोंदणी प्रमाणपत्राच्या वैधतेचा कालावधी योग्य सरकारद्वारे निश्चित केला जाईल, जोपर्यंत कोणत्याही कारणास्तव यापूर्वी रद्द केला जात नाही.
- (vii) प्रत्येक नोंदणीकृत कोचिंग सेंटरने/ प्रशिक्षण केंद्राने नोंदणी प्रमाणपत्राच्या नूतनीकरणासाठी, अशा नोंदणीची मुदत संपण्याच्या तारखेच्या दोन महिने अगोदर योग्य सरकारने निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे शुल्क आणि कागदपत्रांसह, अशा फॉर्ममध्ये सक्षम अधिकाऱ्याकडे अर्ज करावा.
- (viii) सक्षम अधिकारी, विहित नमुन्यात नोंदणी नूतनीकरणासाठी अर्ज प्राप्त झाल्यावर आणि विहित शुल्क भरल्यानंतर, नोंदणी कालावधी संपण्यापूर्वी नोंदणी क्रमांकाच्या नूतनीकरणासाठीच्या अर्जाचा निर्णय घेऊ शकेल आणि प्रमाणपत्राचे नूतनीकरण करू शकेल किंवा अशा नकाराची कारणे लिखित स्वरूपात नोंदवल्यानंतर, नोंदणी कालावधी संपण्यापूर्वी अर्जदाराला नकार कळवू शकेल.
परंतु, संबंधित व्यक्तीला सुनावणीची वाजवी संधी दिल्याशिवाय नोंदणी नाकारणारा कोणताही आदेश पारित केला जाणार नाही.
- (ix) प्रशिक्षण केंद्राची/कोचिंग सेंटरची नोंदणी कमीत कमी मानवी संवादासह/ इंटरफेससह फेसलेस पद्धतीने सुलभ करण्यासाठी योग्य सरकार एक वेब-पोर्टल/ऑनलाइन यंत्रणा तयार करेल.

6. नोंदणीसाठीच्या अटी

- (i) कोणतेही प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटरना असलेली अमान्य कार्ये -

- (a) पदवीपेक्षा कमी पात्रता असलेल्या शिक्षकांची नेमणूक करणे.
- (b) प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये प्रवेश घेण्यासाठी पालकांना/विद्यार्थ्यांना नावनोंदणी करण्यासाठी दिशाभूल करणारी आश्वासने किंवा पद किंवा चांगल्या गुणांची हमी देणे.
- (c) 16 वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी माध्यमिक शाळेच्या परीक्षेनंतरच व्हायला हवी.
- (d) प्रशिक्षणाच्या/ कोचिंगच्या गुणवत्तेबद्दल किंवा त्यात देऊ केलेल्या सुविधा किंवा अशा प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने किंवा अशा वर्गाला उपस्थित असलेल्या विद्यार्थ्यांने मिळवलेल्या परिणामाच्या प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे केलेल्या कोणत्याही दाव्याशी संबंधित कोणतीही दिशाभूल करणारी जाहिरात प्रकाशित किंवा प्रकाशित करणे किंवा प्रकाशित करण्यात भाग घेणे.
- (e) प्रत्येक विद्यार्थ्याला आवश्यक असलेल्या किमान जागेपेक्षा कमी जागा असल्यास नोंदणी करावी.
- (f) नैतिक अधःपतनाशी संबंधित कोणत्याही गुन्ह्यासाठी दोषी ठरलेल्या कोणत्याही शिक्षकाची किंवा व्यक्तीची सेवा घेणे.
- (g) या मार्गदर्शक तत्वांच्या आवश्यकतेनुसार समुपदेशन प्रणाली नसेल तर नोंदणी करावी.
- (ii) प्रशिक्षण केंद्राकडे/ कोचिंग सेंटरकडे शिक्षकांची पात्रता, पाठ्यक्रम/अभ्यासक्रम, अभ्यासक्रम पूर्ण होण्याचा कालावधी, वसतिगृह सुविधा (असल्यास) आणि आकारले जाणारे शुल्क, 6 सोपे निर्गमन धोरण, शुल्क परतावा धोरण, केंद्रातून प्रशिक्षण घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या आणि उच्च शिक्षण संस्थांमध्ये प्रवेश मिळवण्यात यशस्वी झालेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या इत्यादींचा अद्ययावत तपशील असलेले वेबसाइट असेल.
- (iii) प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर स्थानिक अधिकारक्षेत्रात लागू असलेल्या स्वतंत्र नोंदणीसह विविध कायदे, नियम, नियमन इत्यादींचे पालन करेल.

7. नोंदणीसाठी अर्जासोबत द्यावी लागणारी कागदपत्रे

(1) प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या नोंदणीसाठी प्रत्येक अर्जासोबत मालकाने असे वचन दिले पाहिजे की –

- (a) त्याने केवळ 'नोंदणीकृत प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर ' हा शब्द वापरावा आणि कोणत्याही फलकावर किंवा कोणत्याही माहितीपत्रकावर किंवा कोणत्याही स्वरूपाचा पत्रव्यवहार किंवा संप्रेषणावर किंवा कोणत्याही ठिकाणी 'मान्यताप्राप्त' किंवा 'स्वीकृत' हे शब्द वापरू नयेत;
- (b) संस्था/शाळांमध्ये शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी प्रशिक्षण वर्ग त्यांच्या संस्था/शाळांच्या वेळेत आयोजित केले जाणार नाहीत.

- (c) शिक्षकांची पात्रता, प्रशिक्षण वर्गाचे/ कोचिंग क्लासचे वेळापत्रक, आकारले जाणारे शुल्क आणि प्रशिक्षण वर्गाशी संबंधित सामान्य माहिती, निर्दिष्ट केल्यानुसार, वेबसाइट आणि सूचना फलकावर प्रशिक्षण केंद्राच्या आवारात प्रमुख ठिकाणी प्रदर्शित केली जाईल.
  - (d) तो/ती किंवा प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये कोणत्याही प्रकारे कार्यरत असलेली कोणतीही शिक्षिका/ ट्यूटर किंवा व्यक्ती नैतिक अधःपतनाशी संबंधित कोणत्याही गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवण्यात आलेली नाही आणि शिक्षकाच्या नोकरीत झालेला कोणताही बदल त्वरित सक्षम अधिकाऱ्याला कळवला जाईल;
  - (e) तो/ती प्रशिक्षण वर्गात/ कोचिंग क्लासमध्ये प्रवेश घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या निर्दिष्ट संख्येशी संबंधित अटीचे पालन करेल;
  - (f) तो/ती या मार्गदर्शक तत्वांच्या इतर अटी आणि शर्तीचे पालन करेल;
- (2) नोंदणीच्या नूतनीकरणासाठीच्या अर्जासोबत सनदी लेखापालाने/ चार्टर्ड अकाउंटंटद्वारे लेखापरीक्षण केलेल्या खात्यांच्या विवरणपत्राची प्रत असावी.

8. शुल्क.

- (i) विविध पाठ्यक्रम/अभ्यासक्रमासाठी आकारले जाणारे शिक्षण शुल्क योग्य आणि वाजवी असेल आणि आकारल्या जाणाऱ्या शुल्काच्या पावत्या उपलब्ध करून दिल्या पाहिजेत.
- (ii) प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने विविध पाठ्यक्रम/ अभ्यासक्रम, त्यांचा पूर्ण होण्याचा कालावधी, वर्गाची संख्या, व्याख्याने, प्रशिक्षण, वसतिगृह सुविधा (असल्यास) आणि आकारले जाणारे शुल्क, सुलभ निर्गमन धोरण, शुल्क परतावा इत्यादींचा उल्लेख करणारी माहितीपत्रिका जारी करणे आवश्यक आहे. हे तपशील इमारतीच्या आवारात प्रमुख आणि सुलभ ठिकाणी देखील प्रदर्शित केले जातील.
- (iii) माहितीपत्रक, नोंदी आणि इतर साहित्य प्रशिक्षण केंद्राद्वारे/ कोचिंग सेंटरद्वारे त्यांच्या नोंदणीकृत विद्यार्थ्यांना कोणत्याही वेगळ्या शुल्काशिवाय पुरवले जाईल.
- (iv) जर विद्यार्थ्यांने अभ्यासक्रमासाठी पूर्ण पैसे भरले असतील आणि निर्धारित कालावधीच्या मध्यात अभ्यासक्रम सोडत असेल, तर विद्यार्थ्यांला उर्वरित कालावधीसाठी पूर्वी जमा केलेल्या शुल्कातून 10 दिवसांच्या आत प्रो-रेटा आधारावर परत केले जाईल. जर विद्यार्थी प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या वसतिगृहात राहत असेल तर वसतिगृहाचे शुल्क आणि भोजनालय शुल्क इ. देखील परत केले जाईल.
- (v) कोणत्याही परिस्थितीत, ज्या शुल्काच्या आधारे विशिष्ट अभ्यासक्रमासाठी आणि कालावधीसाठी नावनोंदणी करण्यात आली आहे, ते शुल्क अभ्यासक्रमाच्या चलनाच्या दरम्यान वाढवले जाणार नाही.

9. पायाभूत सुविधांच्या आवश्यकता

- (i) प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या मूलभूत संरचनेत, वर्ग/तुकडी दरम्यान प्रत्येक विद्यार्थ्यासाठी किमान एक चौरस मीटर क्षेत्र वाटप केले जाऊ शकते. नोंदणी केलेल्या विद्यार्थ्यांच्या संख्येच्या प्रमाणात पुरेशा पायाभूत सुविधा असतील.
- (ii) प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरची इमारत अग्नि सुरक्षा संहिता, इमारत सुरक्षा संहिता आणि इतर मानकांचे पालन करेल आणि योग्य सरकारने ठरविल्याप्रमाणे योग्य अधिकाऱ्यांकडून अग्नि आणि इमारत सुरक्षा प्रमाणपत्र प्राप्त करेल.
- (iii) विद्यार्थ्यांच्या मदतीसाठी प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये प्रथमोपचार संच आणि वैद्यकीय सहाय्य/उपचार सुविधा असेल. रुग्णालये, आपत्कालीन सेवांसाठीचे डॉक्टर, पोलिस हेल्पलाईन तपशील, अग्निशमन सेवा हेल्पलाईन, महिला हेल्पलाईन इत्यादी संदर्भ सेवांची यादी प्रदर्शित केली जाईल आणि विद्यार्थ्यांना त्यांच्याबद्दल माहिती दिली जाईल.
- (iv) प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या इमारतीचे पूर्णपणे विद्युतीकरण असावी, चांगली हवेशीर हवा असावी आणि इमारतीच्या प्रत्येक वर्गात प्रकाशाची पुरेशी व्यवस्था करण्यात यावी.
- (v) केंद्रातील सर्व विद्यार्थी आणि कर्मचाऱ्यांसाठी सुरक्षित आणि पिण्यायोग्य पिण्याचे पाणी उपलब्ध असेल.
- (vi) कोचिंग सेंटरमध्ये आवश्यक त्या ठिकाणी सीसीटीव्ही कॅमेरे बसवले जातील आणि सुरक्षितता चांगली राखली जाईल.
- (vii) विद्यार्थ्यांनी तक्रार करण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये तक्रार पेटी किंवा नोंदणीपत्र ठेवता येईल. विद्यार्थ्यांच्या तक्रारी/तक्रारींचे निवारण करण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये समिती असेल.
- (viii) प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या इमारतीच्या आवारात पुरुष आणि महिलांसाठी स्वतंत्र शौचालयांची व्यवस्था केली जाईल.

10. अभ्यासक्रम

10.1 वर्ग

- (i) माहितीपत्रकात नमूद केल्याप्रमाणे निर्धारित वेळेत वर्ग पूर्ण करण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटरने प्रयत्न करावेत.
- (ii) संस्था/शाळांमध्ये शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी त्यांच्या संस्था/शाळांच्या वेळेत प्रशिक्षण वर्ग आयोजित केले जाऊ नयेत, जेणेकरून अशा संस्था/शाळांमधील त्यांच्या नियमित उपस्थितीवर परिणाम होणार नाही आणि डमी शाळा टाळता येतील.

- (iii) ज्या विद्यार्थ्यांना त्यांच्या शैक्षणिक क्षेत्रात अतिरिक्त पाठिंब्याची आवश्यकता असते त्यांना उपचारात्मक किंवा सहाय्यक वर्ग दिले जाऊ शकतात.
- (iv) विद्यार्थ्यांना आराम करण्यासाठी आणि बरे होण्यासाठी आणि त्यामुळे त्यांच्यावर अतिरिक्त दबाव निर्माण होऊ नये यासाठी अभ्यासक्रम/वर्ग वेळापत्रकात योग्य अंतर ठेवले जाऊ शकते.
- (v) प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर विद्यार्थ्यांसाठी तसेच शिक्षकांसाठी साप्ताहिक सुट्टी सुनिश्चित करेल.
- (vi) साप्ताहिक सुट्टीच्या दुसऱ्या दिवशी कोणतीही मूल्यांकन चाचणी/परीक्षा होणार नाही.
- (vii) संबंधित प्रदेशातील महत्त्वाच्या आणि लोकप्रिय उत्सवांदरम्यान, प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर अशा प्रकारे सुट्टी सानुकूलित करेल की विद्यार्थी त्यांच्या कुटुंबाशी संपर्क साधू शकतील आणि भावनिक उत्तेजन मिळवू शकतील.
- (viii) प्रशिक्षण केंद्रांनी/ कोचिंग सेंटर्सने प्रशिक्षण वर्ग/ कोचिंग क्लासेस अशा प्रकारे आयोजित करावेत की ते विद्यार्थ्यांसाठी जास्त नसावेत आणि ते एका दिवसात 5 तासांपेक्षा जास्त नसावेत आणि प्रशिक्षणाचे तास/ कोचिंगचे तास सकाळी खूप लवकर किंवा संध्याकाळी खूप उशिरा नसावेत.
- (ix) प्रशिक्षण केंद्रे/ कोचिंग सेंटर्स विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी आणि संज्ञानात्मक क्षमता वाढवण्यासाठी सहशैक्षणिक उपक्रमांसाठी वर्ग आयोजित करतील. प्रशिक्षण केंद्रांनी/ कोचिंग सेंटर्सनी मुख्य विषय शिकवताना शिक्षक, कर्मचारी आणि सर्व विद्यार्थ्यांसाठी जीवन कौशल्य विकास, वैज्ञानिक दृष्टीकोन आणि पुराव्यावर आधारित विचार, सर्जनशीलता आणि नाविन्यपूर्णता; स्वास्थ्य, आरोग्य, भावनिक बंध आणि मानसिक आरोग्य, वय-योग्य आव्हाने, प्रेरणा; सहकार्य आणि सांघिक कार्य; समस्या सोडवणे आणि तार्किक तर्क; नैतिक आणि नैतिक तर्क; मानवी आणि घटनात्मक मूल्यांचे ज्ञान आणि सराव; वैयक्तिक सुरक्षा (लिंग संवेदनशीलता आणि गैरवर्तन प्रतिबंध); मूलभूत कर्तव्ये; नागरिकत्व कौशल्ये आणि मूल्ये; भारताचे ज्ञान; पर्यावरण जागरूकता, स्वच्छता आणि आरोग्यशास्त्र इ. वर समुपदेशन सत्रे आयोजित करावीत.

10.2 प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरची आचार संहिता

- (i) प्रत्येक वर्ग/तुकडीत नोंदणी करण्याच्या विद्यार्थ्यांची संख्या माहितीपत्रकात स्पष्टपणे स्पष्ट केली जाऊ शकते आणि संकेतस्थळावर/ वेबसाइटवर प्रकाशित केली जाऊ शकते. कोणत्याही परिस्थितीत अभ्यासक्रमाच्या चलनाच्या दरम्यान वर्ग/तुकडीत अशी नोंदणी वाढवली जाणार नाही.
- (ii) प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांची संख्या प्रत्येक वर्गात निरोगी शिक्षक-विद्यार्थी गुणोत्तर राखण्यासाठी आणि शिक्षक आणि समुपदेशकांशी संबंध निर्माण करण्यासाठी अधिक संधी निर्माण करण्याच्या आवश्यकतेनुसार असू शकते. हे सुनिश्चित केले पाहिजे की विद्यार्थी

शिक्षकाशी जोडले जाऊ शकतील आणि विद्यार्थ्यांना स्क्रीन/ब्लॅकबोर्डवर सहज प्रवेश आणि दृश्यमानता मिळेल.

- (iii) प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटर 16 वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या विद्यार्थ्यांची नोंदणी करू शकत नाही किंवा विद्यार्थ्यांची नोंदणी माध्यमिक शाळेच्या परीक्षेनंतरच केली पाहिजे.
- (iv) अभ्यासक्रमात नावनोंदणी करण्यापूर्वी विद्यार्थ्यांना परीक्षेतील अडचणी, अभ्यासक्रम, तयारीची तीव्रता आणि विद्यार्थ्यांकडून आवश्यक असलेल्या प्रयत्नांची चांगल्या प्रकारे माहिती दिली जाईल.
- (v) विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक वातावरण, सांस्कृतिक राहणीमान, वास्तव आणि शालेय स्तरावरील परीक्षांची तयारी आणि स्पर्धात्मक परीक्षा यांच्यातील फरक याविषयी जागरूक केले जाईल.
- (vi) अभियांत्रिकी आणि वैद्यकीय संस्थांमध्ये प्रवेश घेण्याच्या पर्यायांव्यतिरिक्त, विद्यार्थ्यांना इतर करिअर पर्यायांविषयी माहिती दिली जाऊ शकते, जेणेकरून ते त्यांच्या भविष्याबद्दल तणावग्रस्त होणार नाहीत आणि पर्यायी करिअरचा नवीन पर्याय निवडू शकतील.
- (vii) विद्यार्थ्यांच्या क्षमतेचे मूल्यांकन करण्यासाठी प्रवेश परीक्षा किंवा मॉक टेस्ट घेतली जाऊ शकते. विद्यार्थ्यांची क्षमता आणि स्वारास्याच्या आधारे, प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर पालकांपर्यंत विद्यार्थ्यांच्या क्षमतेची वास्तववादी अपेक्षा पोहोचवू शकते आणि पुढील मार्ग सुचवू शकते.
- (viii) वैद्यकीय, अभियांत्रिकी, व्यवस्थापन, कायदा इत्यादी संस्थांमध्ये किंवा स्पर्धात्मक परीक्षेत प्रवेश घेण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्रातील/ कोचिंग सेंटरमधील प्रवेश ही कोणत्याही प्रकारे यशाची हमी नाही याची जाणीव विद्यार्थी आणि पालकांना करून दिली जाईल.
- (ix) प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने मानसिक आरोग्य व्यावसायिकांच्या सहकार्याने विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्याबाबत नियतकालिक कार्यशाळा आणि संवेदनशीलता सत्रे आयोजित केली पाहिजेत.
- (x) प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने विद्यार्थी आणि पालकांमध्ये अध्यापनशास्त्र, अभ्यासक्रमाची टाइमलाइन आणि प्रशिक्षण केंद्रात/ कोचिंग सेंटरमध्ये उपलब्ध असलेल्या सुविधांबाबत जागरूकता निर्माण केली पाहिजे. त्यांच्या मुलांवर अनावश्यक मानसिक दबाव आणि अपेक्षांचे ओझे यांच्या नकारात्मक प्रभावांबद्दल त्यांना समुपदेशन केले जाऊ शकते.
- (xi) प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने घेतलेल्या मूल्यांकन चाचणीचा निकाल सार्वजनिक करणार नाही. मूल्यांकन चाचणी गोपनीय ठेवून, ती विद्यार्थ्यांच्या कामगिरीच्या नियमित विश्लेषणासाठी त्याचा वापर केला जावा आणि ज्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी खालावत आहे, त्यांना या मार्गदर्शक तत्वांच्या तरतुदीनुसार समुपदेशन प्रदान केले जावे.

11. समुपदेशक आणि मानसशास्त्रज्ञ समर्थन

- (i) उच्च स्पर्धा आणि विद्यार्थ्यांवरील शैक्षणिक दबावामुळे, प्रशिक्षण केंद्रांनी/ कोचिंग सेंटरने विद्यार्थ्यांच्या मानसिक आरोग्यासाठी पावले उचलली पाहिजेत आणि त्यांच्या विद्यार्थ्यांवर अनावश्यक दबाव न आणता वर्ग आयोजित केले पाहिजेत. तसेच, त्यांनी संकटग्रस्त आणि तणावपूर्ण परिस्थितीत असलेल्या विद्यार्थ्यांना लक्षित आणि सातत्यपूर्ण मदत पुरवण्यासाठी त्वरित हस्तक्षेप करण्याची यंत्रणा स्थापन करावी.
- (ii) प्रशिक्षण केंद्रांद्वारे/ कोचिंग सेंटरद्वारे समुपदेशन प्रणाली विकसित केली जावी आणि ती विद्यार्थी आणि पालकांसाठी सहज उपलब्ध व्हावी यासाठी सक्षम अधिकारी पावले उचलू शकतात. मानसशास्त्रज्ञ, सल्लागारांची नावे आणि ते सेवा देणाऱ्या वेळेची माहिती सर्व विद्यार्थी आणि पालकांना दिली जाऊ शकते. विद्यार्थी आणि पालकांसाठी प्रभावी मार्गदर्शन आणि समुपदेशन सुलभ करण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्रामध्ये/ कोचिंग सेंटरमध्ये प्रशिक्षित समुपदेशकांची नियुक्ती केली जाऊ शकते.
- (iii) मानसिक ताण आणि नैराश्याच्या निराकरणासाठी विद्यार्थ्यांना समुपदेशन करण्यासाठी आणि मानसोपचार सेवा पुरवण्यासाठी समुपदेशक आणि अनुभवी मानसशास्त्रज्ञांना सहभागी करून घेण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्रांना/ कोचिंग सेंटरना प्रोत्साहित केले जाते.
- (iv) विद्यार्थ्यांची आवड, योग्यता आणि क्षमतेचे मूल्यांकन करण्यासाठी व्यावसायिक सल्लागार नियुक्त केले जाऊ शकतात आणि त्यानुसार विद्यार्थ्यांना आणि त्यांच्या पालकांना सर्वोत्तम व्यावसायिक पर्याय निवडण्यासाठी वास्तववादी अपेक्षांसह मार्गदर्शन आणि समुपदेशन केले जाऊ शकते.
- (v) प्रशिक्षण केंद्रांद्वारे /कोचिंग सेंटरद्वारे मानसिक आरोग्य आणि तणाव प्रतिबंध या विषयांवर पालक, विद्यार्थी आणि शिक्षकांसाठी नियमित कार्यशाळा आणि जागरूकता सप्ताह आयोजित केले जाऊ शकतात. आरोग्य, चांगले पोषण, वैयक्तिक आणि सार्वजनिक स्वच्छता, आपत्ती प्रतिसाद आणि प्रथमोपचार तसेच दारू, तंबाखू आणि इतर मादक पदार्थांच्या घातक परिणाम आणि हानीकारक परिणामांचे वैज्ञानिक स्पष्टीकरण यावरील मूलभूत प्रशिक्षणावरही यात लक्ष केंद्रित केले पाहिजे. विद्यार्थ्यांचे मानसिक आरोग्य, लवचिकता आणि जबाबदार स्व-काळजी या संदर्भात केंद्राने पालकांसाठी आयोजित केलेल्या संवाद सत्रात सकारात्मक पालकत्वाच्या मुद्द्यावरही भर दिला गेला पाहिजे.
- (vi) विद्यार्थ्यांना त्यांच्या सुधारणेच्या क्षेत्रांबद्दल प्रभावीपणे आणि संवेदनशीलतेने माहिती देण्यासाठी शिक्षक मानसिक आरोग्याच्या समस्यांचे प्रशिक्षण घेऊ शकतात.
- (vii) समुपदेशनाचा एक भाग म्हणून प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने समवयस्क गट संवाद स्थापित केला पाहिजे. प्रशिक्षण केंद्र चर्चा, स्पर्धा आणि प्रकल्पांमध्ये गट-आधारित अभ्यासक्रम आयोजित करू शकते.

- (viii) विद्यार्थ्यांच्या शंकांचे निरसन वर्गात शिकवणाऱ्या शिक्षकांनी केले पाहिजे जेणेकरून विद्यार्थ्यांला समाधान वाटेल.
- (ix) प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर खालीलप्रमाणे संस्थेमध्ये मानसिक आरोग्याच्या संवर्धनासाठी आराखड्याचे पालन करेल:

मानसिक आरोग्य संवर्धनासाठी आराखडा		
समस्यांची पातळी	भागधारकांना सहभागी व्हावे लागेल	हस्तक्षेपाची पातळी
मानसिक आरोग्य	संपूर्ण संस्थात्मक समुदाय	मानसिक आरोग्य संस्थात्मक अभ्यासक्रमात समाकलित
मानसिक आरोग्याचे ज्ञान वृत्ती आणि वर्तन	सर्व विद्यार्थी आणि शिक्षक	मानसिक आरोग्य – सामान्य आरोग्य अभ्यासक्रमाचा भाग
मनोसामाजिक समस्या	समुपदेशक, शिक्षक, समवयस्क मार्गदर्शक, संरक्षक आणि नागरिक	गरजू विद्यार्थ्यांना अतिरिक्त मदत देणे
गंभीर समस्या/विकार	समुपदेशक, संस्थात्मक डॉक्टर आणि इतर तज्ञ	व्यावसायिक व्यवस्थापन

12. समावेशकता आणि सुलभता

- (i) प्रवेश आणि अध्यापन प्रक्रियेदरम्यान प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर कोणत्याही अर्जदार/विद्यार्थ्यांशी धर्म, वंश, जात, लिंग, जन्मस्थान, वंश इत्यादींच्या आधारे भेदभाव करणार नाही.
- (ii) महिला विद्यार्थी, दिव्यांग विद्यार्थी आणि उपेक्षित गटातील विद्यार्थ्यांसारख्या असुरक्षित समुदायातील विद्यार्थ्यांच्या अधिक प्रतिनिधित्वाला प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रशिक्षण केंद्राद्वारे/ कोचिंग सेंटरद्वारे विशेष तरतुदी केल्या जाऊ शकतात.
- (iii) प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरची इमारत आणि आजूबाजूचा परिसर दिव्यांगांसाठी अनुकूल असेल आणि दिव्यांग व्यक्तींचे हक्क कायदा, 2016 च्या तरतुदींचे पालन करणारा असावा.
- (iv) ट्यूटर शिकण्याच्या अक्षमतेबद्दल संवेदनशील असू शकतात आणि शिकण्याची अक्षमता असलेल्या विद्यार्थ्यांना आरामदायक वाटू शकतात.
- (v) जिथे शक्य असेल तिथे ब्रेल, ई-रीडर्स आणि शौचालये इत्यादी दिव्यांगांसाठी अनुकूल तरतुदी केल्या जाऊ शकतात.
- (vi) ज्यांना त्यांच्या शैक्षणिक क्षेत्रात अतिरिक्त पाठिव्याची आवश्यकता आहे अशा अपंग विद्यार्थ्यांना सहाय्यक वर्ग दिले जाऊ शकतात.

- (vii) शैक्षणिक कामगिरीच्या आधारावर बॅचचे पृथक्करण केले जाऊ नये, कारण यामुळे विद्यार्थ्यांवर जास्त दबाव पडतो त्यांच्या मानसिक आरोग्यावर परिणाम होतो. विद्यार्थ्यांच्या प्रवेश/प्रवेशाच्या क्रमानुसार बॅचेस तयार करण्यात याव्यात आणि अभ्यासक्रम पूर्ण होईपर्यंत बॅच बदलू नये.

13. नोंदींची देखभाल

- (i) प्रशिक्षण केंद्राने/ कोचिंग सेंटरने योग्य सरकारने विहित केलेल्या नोंदी, खाती, नोंदणी किंवा इतर कागदपत्रे राखून ठेवली पाहिजेत आणि सादर केली पाहिजेत.
- (ii) प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर नोंदीसाठी सक्षम अधिकाऱ्याकडे वार्षिक अहवाल सादर करू शकते.

14. प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटरच्या स्थलांतरावर निर्बंध

प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर केवळ नोंदणी प्रमाणपत्रात दर्शविलेल्या ठिकाणीच प्रशिक्षण/ कोचिंगचे आयोजित करेल आणि त्या संदर्भात सक्षम प्राधिकरणाच्या पूर्व लिखित परवानगीशिवाय, त्याच्या नोंदणीकृत जागेव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही ठिकाणी स्थलांतरित केले जाणार नाही.

15. प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या उपक्रमांची चौकशी

सक्षम अधिकारी किंवा योग्य सरकारने अधिकृत केलेला इतर कोणताही अधिकारी प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या कामकाजाचे सतत निरीक्षण करेल आणि नोंदणीची आवश्यक पात्रता आणि प्रशिक्षण केंद्राच्या/ कोचिंग सेंटरच्या समाधानकारक कामकाजाची पूर्तता करण्याबाबत कोणत्याही प्रशिक्षण केंद्राची चौकशी करेल.

16. तक्रारींचे निवारण

(i) प्रशिक्षण केंद्राचे/ कोचिंग सेंटरचे विद्यार्थी, पालक किंवा शिक्षक/कर्मचारी यांच्याद्वारे प्रशिक्षण केंद्रांविरुद्ध/ कोचिंग सेंटर्सविरुद्ध सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे आणि प्रशिक्षण केंद्रांद्वारे/ कोचिंग सेंटर्सकडून विद्यार्थी/पालकांविरुद्ध तक्रार दाखल केली जाऊ शकते. सक्षम प्राधिकरणाद्वारे किंवा योग्य सरकारने या उद्देशासाठी स्थापन केलेल्या चौकशी समितीकडून तीस दिवसांच्या आत तक्रारींचे निराकरण केले जाईल.

(ii) सक्षम प्राधिकरणाच्या किंवा परिस्थितीनुसार चौकशी समितीच्या अहवालावर सुनावणीची संधी दिल्यानंतर, सक्षम प्राधिकरण दंड आकारेल किंवा नोंदणी रद्द करण्याची कारवाई करेल.

17. दंड

1. सक्षम प्राधिकरणाकडे दिवाणी न्यायालयांचे अधिकार असतील. सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे असा अधिकार असतील जे दिवाणी प्रक्रिया संहिता 1908 (1908 चा केंद्रीय कायदा क्र. 5) अंतर्गत न्यायालयांना कोणत्याही खटल्याच्या विचारासाठी निहित असेल:-

- (i) प्रतिज्ञापत्राद्वारे पुराव्यासह पुरावे स्वीकारणे;
- (ii) कोणत्याही व्यक्तीला बोलावणे आणि त्याची उपस्थिती लागू करणे आणि शपथेवर त्याची तपासणी करणे;
- (iii) नोंदी सादर करण्याची अंमलबजावणी करणे; आणि
- (iv) खर्चाचा पुरस्कार करण्यासाठी,

2. नोंदणीच्या कोणत्याही अटी आणि शर्तीचे किंवा सामान्य अटीचे उल्लंघन झाल्यास, प्रशिक्षण केंद्र/ कोचिंग सेंटर खालीलप्रमाणे दंडास जबाबदार असेल:

- (i) 25,000/- रुपये- पहिल्या गुन्ह्यासाठी
- (ii) 1,00,000/- रुपये दुसऱ्या गुन्ह्यासाठी
- (iii) त्यानंतरच्या गुन्ह्यासाठी नोंदणी रद्द करणे

18. नोंदणी रद्द करणे

प्रशिक्षण केंद्राने/कोचिंग सेंटरने मार्गदर्शक तत्वांमधील कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन केले आहे किंवा नोंदणी मंजूर करण्यात आलेल्या कोणत्याही अटी व शर्तीचे उल्लंघन केले आहे असे संबंधित सक्षम प्राधिकरणाचे समाधान झाल्यास, संबंधित कायद्याचे उल्लंघन केल्याबद्दल केली जाऊ शकणारी इतर कोणत्याही दंडात्मक कारवाईचा पूर्वग्रह न बाळगता, प्रशिक्षण केंद्राला/ कोचिंग सेंटरला दिलेले नोंदणी प्रमाणपत्र कोणत्याही वेळी रद्द केले जाईल:

परंतु, असे प्रमाणपत्र धारकाला प्रस्तावित आदेशाविरुद्ध कारण दर्शविण्याची वाजवी संधी दिल्याशिवाय सक्षम प्राधिकरणाद्वारे असा कोणताही आदेश पारित केला जाणार नाही.

19. अपील करण्याची प्रक्रिया

प्रशिक्षण केंद्राची/ कोचिंग सेंटरची नोंदणी करण्यास नकार देण्याच्या आदेशामुळे किंवा त्याचे नूतनीकरण किंवा नोंदणी रद्द करण्याच्या आदेशामुळे व्यथित झालेली कोणतीही व्यक्ती, असा आदेश मिळाल्याच्या तारखेपासून तीस दिवसांच्या आत, योग्य सरकारने निर्दिष्ट केलेल्या पद्धतीने अपील प्राधिकरणाकडे अपील करू शकते.

****